

Hagyomány és korszerűség

*Új büntetőeljárás törvény igénye **

Amikor az új büntetőeljárás törvény megalkotásán gondolkodunk, számos tényezőt kell számításba vennünk. Ezt kellett tenniük elődeinknek is a múlt század végén, de azoknak is, akik az azóta eltelt időben valamilyen törvény létrehozásán fáradoztak. A tényezők nyilvánvalóan három csoportba sorolhatók, de lehetséges, hogy e három csoport nem fog át mindent. Az egyik tényezőcsoport a realitás, mindig van ugyanis egy adott büntetőjogi környezet, bűnözési helyzet, a nagy kérdés, hogyan is állunk a bűncselekményekkel, milyen terhekkel kell megküzdenie a büntetőeljárás törvényt alkalmazó hatóságoknak.

Magyarországon napjainkban a bűnözési statisztikák iszonyú helyzetről adnak számot. Az első tényezőcsoport tehát az új törvény megalkotása előtt a bűnözés tényeihez kapcsolható, hiszen sok-sok bűncselekményt kell kezelniük a hatóságoknak – a büntetőeljárás törvény előírásai szerint – lehetőleg gyorsan és hatékonyan. Olyan büntetőeljárás törvénynek kell megszületnie a jövőben, amelyik képes e terhekkel megbirkózni. Ehhez még hozzátehetjük, hogy adott, illetve többé-kevésbé adott az igazságszolgáltatási apparátus nagysága. Amiről, ugye, tudjuk, hogy korántsem elegendő.

A másik tényezőcsoport, amit számításba kell vennünk, maguk a hagyományok. Magyarország történelme, kultúrája, akár jogi kultúrája révén is, vitathatatlanul Európa része, annak ellenére, hogy az „Európa-hoz csatlakozás” jelszava ennek ellenkezőjét sugallja. Ám Nyugat-Európában más utakat járt be a jogfejlődés az utóbbi négy-öt évtized alatt. Ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Nekünk e kényszerpályáról a Nyugat-Európában is követetlre kell rátérnünk. Végül van a harmadik tényezőcsoport, amely a másik kettőtől elválaszthatatlan: úgy kell Európa tendenciáinak megfelelnünk, és úgy kell a tényekkel megbirkóz-

* Elhangzott 1995. február 3-án, a kecskeméti jogásznapi szekcióülésén.

nunk, hogy megőrizve a jót a régi időkől, elegyítenünk kell a korszerűség követelményeivel. Nekünk nem a huszadik század számára kell büntetőeljárás törvényt készítenünk, hanem a huszonegyedik század számára. Ebben kicsit hasonló a helyzetünk, s hasonlóak a körülményeink a múlt század végén tapasztalt jogalkotói helyzethez. A múlt század végén nem az 1800-as, hanem az 1900-as évekre kellett törvényt alkotni. Nekünk sem ebben az évszázadban kell gondolkodnunk, hanem a következő évezredben. Ez teljesen független attól a ténytől, mikor születik meg ez a törvény, mához egy évre vagy három évre. Úgy kell dolgoznunk, hogy évtizedekre szóló törvény legyen. Persze ez a három tényező rettenetesen megköti a jogalkotó szabadságát. Nézzük csak, milyenek azok a hagyományok, amelyekről talán nem kellene, de nem is tudunk megszabadulni.

A kontinentális jogrendszer hagyománya

Magyarország ma olyan büntetőeljárás rendszert követ, amelyet az összehasonlító jog az európai kontinentális rendszerek csoportjába sorol. Kontinentális hagyományokat követünk, bár tény, hogy ez a hagyomány nem nagyon régi. Ha igazán bőségesen számolom az évtizedeket, akkor is csak mintegy tíz, tizenkét évtizedre mehetünk vissza e hagyomány jegyében. Magyarország nem volt része az európai jogfejlődésnek abban az értelemben, hogy Magyarországon is úgy alakult volna ki ez a vegyes rendszer, mint ahogy Nyugat-Európában történt. Magyarországon az inkvizitórius rendszer soha nem volt egyeduralgó, ebből következően az, ami Nyugat-Európában történt, hogy az uralkodó inkvizitórius rendszert felváltotta valami más, nálunk nem következett be. Nyugat-Európában e rendszer tagadásaként megjelent a *vegyesrendszer*. Magyarország, amikor kicsit késve, de megalkotta a maga Nyugat-Európa-hoz hasonló rendszerét, nem az inkvizitórius rendszert tagadta, hanem egyszerűen újat hozott a korábbi helyett. Természetesen voltak inkvizitórius elemek a magyar jogban is, de erre most nem érdemes kitérni. A dolog lényege, hogy az európai környezet akkor „előírta” Magyarországra számára, teremtsen vegyesrendszerű büntetőeljárás. A kérdés azonban korántsem volt ilyen egyszerű. A magyar rendszer is a kontinentális rendszert követte, és ma ezt tekintjük hagyománynak. Most, kb. 100 évvel később, megint ugyanebben a helyzetben vagyunk. Feltehetjük magunknak a kérdést: ha a szocialista rendszert tükröző büntetőeljárás jogot fel akarjuk váltani, akkor mivel kell felváltani? A huszadik század végén valószínűleg ugyanúgy kell válaszolnunk egy bizonyos elméletileg feltett kérdésre, mint a XIX. század végén, nevezetesen olyan jogrendszerre van szükségünk, amely többé-kevésbé összeillik azokkal a jogrendszerekkel, amelyek a szomszédos országokban uralkodnak, azon a kontinensen, amelynek mi magunk is részesei vagyunk.

Az általam előre látott büntetőeljárás a kontinentális hagyományt követi, vagyis az eljárás kódexnek erre a hagyományra kell épülnie. Ám nem szabad idegenkedni attól, hogy új elemek kerülnek e rendszerbe. A büntetőeljárás törvények megalkotásánál egyfajta konzervativizmus, egyfajta óvatos előrehaladás gondolata, azt hiszem, indokolt. Meg kell találnunk eközben egy józan utat, a középutat, amely lehetővé teszi a tradíciók megtartását, helyenként új gondolatok, megoldások importjával együtt.

A mai bűnözés a jelenlegi eljárás eszközeivel már alig kezelhető. Eljárásunk túlságosan formalisztikus, túlságosan bürokratikus, emiatt hosszadalmas, nehézkes, s így a követelményeknek nem tudunk megfelelni. Nézzük azt a követelményt, hogy a büntetőeljárásba véletlenül bekerült állampolgárokkal, a sértettel, a tanúval lehetőleg kíméletesen járjunk el. Ma megjelennek a nyomozás során néhányszor a hatóság, majd a bíróság előtt, és a végül az egészet zaklatásnak fogják fel, s nem annak, ami valójában lenne: érdekeiket védő eljárásnak, amely egyúttal a társadalom érdekeit is szolgálni hivatott.

A tisztességes eljárás joga

Európában, a világon, az emberi jogok védelme rendkívül fontos kérdéssé vált, különösen a második világháborút követő időszakban. Kérdés azonban, hogy az emberi jogok hangsúlyozása vajon minden tekintetben új követelményeket támaszt-e a büntetőeljárás kodifikációjával szemben? Ha azt nézzük, amiről oly sok szó esik manapság, hogy a büntetőeljárás jog alkalmazásának újabb követelményei, a tisztességes eljárás kívánalma alapvető, lényeges és meghatározó fontosságú, hiszen tisztességtelen eljárásban nem lehet igazságos ítéletet hozni, tisztességtelen eljárást nem lehet folytatni még a bűnözővel szemben sem, olyan személlyel szemben sem, akiről pontosan tudni lehet, hogy bűncselekményt követett el, akkor meg kell néznünk, mit jelent pontosan a tisztességes eljárás. Kiderül, hogy bizonyos részelemeit hangsúlyozzák a különböző emberi jogi dokumentumok, foglalkozik vele a strasbourgi emberi jogi bíróság, de tulajdonképpen semmiféle újdonsággal sem találkozunk. Újdonság legfeljebb az új megfogalmazásban van. Én nem hiszem, hogy tökéletes egyenlőséget lehet és kell teremteni a terhelt és a hatóság, vagy ha úgy tetszik, a vádhatóságot képviselő ügyész között. Azt azonban hiszem, hogy nem szabad egyoldalú túlsúlyt biztosítani a vádhatóságnak, mert akkor képtelen lesz a vádlott, a terhelt védelmezni magát; a fegyverek egyenlőségét valahogy meg kell teremteni. De mondtam-e ezzel valami újat? Azt hiszem, nem. Aki a büntetőeljárás jog irodalmát ismeri, az pontosan tudja, hogy a mai magyar büntetőeljárásban a fegyverek egyenlőségének elvét (más módon) az *ügyfelek egyenlőségének elve* fejezi ki. A fair eljárás biztosítékai ott vannak a mai magyar büntetőeljárásban, csak talán nem eléggé hangsúlyozottan. De világosan, az alapelvek között, következetesen kell érvényesíteni mindenütt. De legyünk tárgyilagosak. A mai magyar büntetőeljárás-jogi törvény ugyan nem hibátlan, de alkalmazható, és végső soron kielégíti mindazokat a követelményeket, amelyeket az európai dokumentumok vagy a strasbourgi bíróság támaszt. Nem teljes mértékben, nem tökéletesen, de az előttünk járó nyugati, nyugat-európai országok törvényei sem elégitik ki azokat minden tekintetben. A fegyverek egyenlőségének elve már jelen volt az 1896. évi büntető perrendtartásban is. Ezek azok a tradíciók, amelyeket fenn kell tartanunk, amelyeket meg kell óvnunk és helyenként módosítanunk kell.

A nyilvánosság válsága

8 A büntetőperben például a *nyilvánosság elve* nagyon komoly biztosítékot jelent a bírói önkénnyel szemben. Azért született meg a nyilvánosság elve, mert az inkvizitórius per titkosságát kívánták a nyilvánossággal ellensúlyozni. A nyilvános eljárás, az a tény, hogy az ajtó nyitva áll és a tárgyalóterembe bármikor bárki beléphet, fékezőleg hat az esetleges ön-

kényre hajló szándékokra. Ugyanakkor láthatjuk, hogy a nyilvánosság elve ma egyfajta válságon megy keresztül. A válságnak számos tünete van. Az első tüneteket akkor láttuk, amikor azt vettük észre, hogy a tárgyalóteremben már tárgyalási hiénák sem igen vannak. A második válságtünetet akkor láttuk, amikor azt tapasztaltuk, hogy nem tudunk bemenni a bíróságra csak azután, ha először megmottozzák a zsebünket, megnézik a táskánkat és különböző masinériákon keresztülhajszolnak bennünket, mert a tárgyalás nyilvánossága, úgymond, veszélyeket rejt magában.

Golyóbiztos üveg mögött kell őrizni a vádlottat, mert féltő, hogy a felháborodott hallgatóság még a bíróság előtt igazságot szolgáltat. Említhetem a nyugatnémet példákat, a terrorista pereket és más hasonlókat, a szervezett bűnözést, ahol – nagyon jól tudjuk, ha máshonnan nem, akkor az amerikai gyakorlatból – bizony a tanú, ha adott esetben egy veszedelmes bűnöző terhére vall, komoly veszélynek teszi ki magát. Nálunk még nem ilyen a helyzet, de nemrégiben tanúvédelmi rendelkezések születtek, mert szükség van rájuk. A nyilvánosság válságban van. Válságban van, mert bántalom érheti a bírót, az ügyészt, a védőt, a terheltet és a tanúkat is. Fel kell-e számolni a nyilvánosságot? Nyilvánvalóan nem, még akkor sem, ha joggal felvethető, hogy a sajtó vagy a televízió nyilvánossága előtt olyan részletek kerülhetnek napvilágra az ügyben érintettek magánéletéből, amelyek talán nem tartoznak senkire. A sértett, akit kifosztottak, megkárosítottak, akinek testi sérülést okoztak, a tárgyalóteremben ki van téve annak, hogy az ügy körülményeit tisztázandó akár a vád, akár a védelem képviselői olyan kérdéseket tesznek fel, amelyekre ha válaszol, saját magát hozza lehetetlenül rossz hírbe, még akkor is, ha ennek viszonylag kevés köze van a bűncselekményhez.

Dobjuk ki tehát a nyilvánosságot, mondhatná valaki. Én változatlanul hiszek abban, hogy ne! A nyilvánosság mai formájában talán nem tartható, ezt éppen azok a tények bizonyítják, amelyekre hivatkoztam, hiszen veszélybe kerülhet mindenki. Át kell alakítanunk a nyilvánosságot, de nem szabad ezt az elvet feladni. Valószínűnek tartom, hogy a többi elvvel kapcsolatban is lehetnek ilyen észrevételeink. Maradjunk meg tehát hagyományainknál, de modernizáljuk azokat, ám ha mégsem kívánnánk megmaradni mellettük, akkor is rászorít bennünket az európai környezet, amely azt mondja nekünk, hogy teremtsük meg a tisztességes eljárást, a fegyverek egyenlőségét. Ha nem akamánk, akkor is kénytelenek lennénk ezt tenni, így nem marad más, minthogy átalakítjuk azt, amit át kell alakítani, megőrizve belőle mindazt, ami az eljárás tisztességéhez tartozik, a hagyományoknak megfelelően.

A kodifikáció szempontjai

A praktikus információkat szem előtt tartva a következőkben olyan elképzelést vázlok fel, amelyet nem csupán sajátomnak tekintek, bár a sajátom is. Ez az elképzelés akkor alakult ki, amikor talán négy évvel ezelőtt az akkori igazságügyi kormányzat bizottságot állított fel a büntetőeljárás új koncepciójának előkészítésére. A viszonylag szűkebb testület a kodifikáció különböző aspektusait vizsgálta és különböző elképzeléseket dolgozott ki. Nem adott kész válaszokat, csupán lehetőségeket körvonalazott. E bizottság kb. azokból a gondolatokból indult ki, amelyeket eddig kifejtettem. Tehát gyorsabbá, hatékonyabbá kell tenni a büntetőeljárást, tisztességes eljárást kell teremteni, ami képes megküzdeni a ráne-

hezető terhekkal. Alapmodellként meg kellett tartani a kontinentális eljárási rendszert, melynek felépítése roppant egyszerűen leírható. Általában nyomozás indítja az eljárást, előkészítve a vádemelést azzal, hogy a vádhatóság számára megteremti a vádemeléshez szükséges bizonyítékokat, illetőleg lehetővé teszi, hogy megalapozott döntés szülessen arról, kell-e egyáltalán vádat emelnie. A vádemelést követi a bírósági eljárás, amely az eljárás központi része. Itt eldől a büntetőjogi felelősség és a bűnöst megbüntetik. A nem bűnösnek pedig megadják a büntelenséget kimondó elégtételt. Az elképzelés szerint ezt kiegészíti a *jogorvoslati rendszer*, majd mindez kiegészül a szükséges eljárásokkal és a rendkívüli perorvoslatokkal. A képlet egyszerű és akármelyik büntetőeljárás rendszer leírására alkalmas. E váz aztán számos megoldással „felöltöztethető”. Mindenképpen fontos azonban, hogy a bizottság ezt a rendszert kontinentális rendszer szerint képzelte el, amelyben a bíróság rendkívül fontos szerepet játszik, s amelyben a szakbíróság (vagy ha úgy tesszük, az ülnökökkel kibővített bíróság) játssza a legfontosabb szerepet. Ugyanakkor a bizottság nem zárta ki azt a gondolatot sem, hogy bizonyos ügyek elbírálására legyen igénybevehető az *esküdtszék*. Az esküdtszék, tudjuk, nem igazán a magyar hagyományokba illeszkedő megoldás, de volt már rá példa, hogy a törvény Magyarországon bevezette az esküdtszék alkalmazását. Nem igazán élt ugyan a gyakorlatban, de bizonyos feladatok megoldására alkalmas lehet.

Fontosabb ennél, hogy az elképzelés részletei azt is tartalmazták, hogy bizonyos *szerpelfogásokat* át kell ímni. Például azt, amit a mai törvény a nyomozóhatóságnak ad. Az ügyész szerepe is módosulna némiképp. Gondoljuk meg, az ügyész ma minden további nélkül szankciót alkalmaz, igaz, a legenyhébbet, a megrovást, de legyünk tárgyilagosak, teljesen mindegy, hogy intézkedésnek nevezzük-e vagy büntetésnek, s mindegy, hogy a legenyhébb szankcióról van-e szó vagy súlyosabbról. Ha az ügyész szankciót alkalmaz, akkor átvett bizonyos szerepet, amelyet eredetileg a bíróságnak szántak. Az ügyész foglaljon állást abban a kérdésben – vetette fel a bizottság –, hogy kell-e az állam büntetőjogi igényét érvényesíteni, s ha kell, akkor forduljon bírósághoz, amely alkalmazza a szankciót, ha annak feltételei fennállnak.

Szembenéztünk azzal az érveléssel, amely a célszerűsége hivatkozással azt sugallja: mennyivel célszerűbb, ha nem kerülünk bíróság elé, mennyit nyerünk vele. Igen, mondta a bizottság, de nagyon fontos, hogy a büntetőjogi felelősség kérdésében *bíróság dönt*, amely, ugye, *független bíróság*. A bírósági tárgyaláson is lehet változtatni. Európában is létező jogrendszerekből átvehető megoldás lenne, ha a rendkívül aktív, a tárgyalást irányító, a vádirat alapján mindent firtató bírót kissé passzívabb szerepre szorítanánk, előtérbe állítva a bíró tevékenységét ma tétlen szemlélőként figyelő vádképviselőt és védőt. Mindez úgy valósulna meg, hogy az angolszász rendszerekből jól ismert *ügyféli bizonyítás* lenne uralkodó, ezt egészítené ki a bíróságnak az a kötelezettsége, hogy ha a vád keretein belül a felek valamit elmulasztottak tisztázni, hozzájárulna annak tisztázásához. Megfordulna tehát a mai helyzet.

A *fellebbezési rendszer* a következő kérdés. A büntetőeljárás törvény azonban a fellebbezés rendszerét csak akkor tudja pontosan meghatározni, ha tudja, milyen bírósági szervezet kezeli a fellebbezést, egyáltalán az eljárást. Szervezet nélkül nem működhet az eljárás.

rás, igaz, persze, hogy a szervezetet sem lehet létrehozni ésszerűen, ha nem tudjuk, milyen feladatokat kell végrehajtania. A fellebbezési rendszernél legfeljebb olyan kívánalmakat állíthatunk fel, hogy megmondjuk, hányfokú fellebbezést akarunk és milyen feladatokat tartunk meghatározónak a fellebbezési bíróság számára.

Sommás eljárás

A legfontosabbnak a modernizálás jegyében azt az elképzelést tekinthetjük, amelyek az eljárások gyorsítására és egyszerűsítésére irányulna anélkül, hogy feladna lényeges követelményeket, például azt, hogy bíróság állapítsa meg valakinek a bűnösségét, továbbá hogy megvalósuljanak a bírósági eljáráshoz fűződő garanciák. Ennek az eljárásnak a lényegét *sommás eljárás* néven számos esetben ismertettük. A lényege, hogy olyan bűncselekmények esetében, amikor a nyomozás során a vádlott beismerte a bűncselekmény elkövetését, a bíróság az ügyész és a védő jelenlétében *meghallgatáson* megkérdezi a vádlottól, megismétli-e beismerő vallomását. Ha megteszi, ez a beismerő vallomás elegendő lesz, természetesen akkor, ha a többi bizonyíték alátámasztja, hogy a bűnösség megállapítása alapjául szolgáljon. Ma ugyanis a terhelt szépen elmondja, mi történt és ezután kezdjük szólítani a tanúkat, egyiket a másik után. Némelyik eljön és vallomást tesz, ennek alapján megállapíthatjuk, hogy amit a terhelt elmondott, az igaz-e! De mert néhány tanú nem jött el, kitűzzük a következő tárgyalást, majd a harmadikat és a negyediket, s az így elhúzódó eljárás végén pontosan azt állapíthatja meg a bíróság tényként, amit a vád és a terhelt beismerése alapján már az első időszakban is tudtunk. Szükséges ez? Az elképzelés szerint nem, ha a terhelt tudja, mit jelent a bíróság előtti beismerés... Ez az egyszerűsítés tulajdonképpen a legfontosabb garanciát meghagyná, azt ugyanis, hogy a tettes a bíró előtt ismerje be tettét, tudva azt, hogy ez mivel jár. Ez kétségtelenül nagy változást jelenthetne, és én személy szerint hiszek abban, hogy jobb lenne, mint az az intézmény, amelyet *tárgyalás mellőzésének* hívunk, és amelyet némi rosszmájúsággal az egyik ügyész kollégánk nemrégiben úgy jellemezett, hogy *levelező tagozaton kiszabott büntetés*.

Nemrégiben újabb bizottságot hoztak létre azzal a feladattal, hogy egy közeljövőben megszülető büntetőeljárású novellának az előkészítésében közreműködjenek. E bizottság ezt az általam eléggé vázlatosan ismertetett eljárást alapos részletességgel kidolgozta és felkínálta, mint olyan lehetőséget, amelyet az eljárás gyorsítása eszközeként a jogalkotó igénybe vehet anélkül, hogy egyetlen elvet is feladna azok közül, amelyek a tisztességes eljárást biztosítják.

Úgy látszik azonban, hogy az erőfeszítések többé-kevésbé hiábavalónak bizonyultak. A bizottság részletesen és meggyőződésem szerint logikusan felvázolt elképzelése ugyanis nem nyerte meg azoknak a tetszését, akik a novella tervezetét fogalmazták. Ennek nyilván megvannak az okai és én nem is állítom, hogy itt méltánytalanság történt. Mindössze illusztrációként említem meg ezt a tényt, egyszerűen annak illusztrációjaként, hogy valamilyen új elképzeléssel szemben, amelyik a büntetőeljárásban a megszokottól eltér, akkor is mutatkozik ellenállás, ha ebből a változásból valójában semmilyen kár sem, ám inkább haszon származik. S ezt nem mindig a hagyományok tisztelete okozza.

Dr. Erdei Árpád

